

Süleyman Demirel Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Y.2008, C.13, S.1 s.351-376.

KÜRESELLEŞME KURGUSUNA YÖNELİK HİPOTEZ TESTLERİ: YOKSULLUK OLGUSU ÜZERİNE SEÇİLMİŞ ÜLKELER DENEYİMİ (1997-2003)

HYPOTHESIS TESTS AIMED AT GLOBALIZATION PRE-ASSUMPTION : EXPERIENCE OF SELECTED COUNTRIES ON POVERTY (1997-2003)

Arş.Gör.Dr.Bernur AÇIKGÖZ*
Prof.Dr.Recep KÖK*
Arş.Gör.Dr.Serdar İSPİR*

ÖZET

Yoksulluk olgusu, küreselleşme çerçevesinde tarafımızdan kurulmuş olan hipotezler bağlamıyla panel veriye dayalı FMOLS (Full Modified Ordinary Least Squares) yöntemiyle modellenerek test edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre; kamu harcamalarının “uzun dönemde yoksulluğu azalttığı” hipotezi ile “Küreselleşme iktisadi anlamda insanların kayıp ve kazançlarındaki farklılaşmanın şiddetinin arttığı bir süreçtir” ve “serbest ticaret, az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarını engelleyen bir faktördür” yaklaşımları doğrulanmaktadır.

ABSTRACT

The poverty within the scope of globalization is modeled and tested, using the hypotheses we set and panel-based FMOLS (Full Modified Ordinary Least Squares) technique. The results of the analysis reveals that the hypotheses “The decreasing effect of the public expenditures on poverty in the long term” , “Globalization is a process during which the intensity of the differentiation in the economic losses and gains of the people increases” and “Free trade is a factor that prevents the development in underdeveloped countries” are verified.

Küreselleşme, Yoksulluk, Kalkınma, Kamu Harcamaları.
Globalization, Poverty, Development, Public Expenditures.

1. GİRİŞ

Yoksulluk olgusu, küreselleşme süreciyle birlikte daha da anlamlılık kazanan bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Yoksulluğun gelir eşitsizliğinin bir sonucu olduğu bilinmektedir. Ulusal ve uluslar arası ölçekte

* Celal Bayar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu

* Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

* Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

gelirin eşitsiz dağılımı sonucu, dünyada yaratılan katma değer büyük bir bölümünün az sayıda insana (birey/şirket topluluklarına) gitmesi, bu katma değerden çok düşük pay alan insanların yoksul olmasını kaçınılmaz hale getirmektedir.

Günümüzde bolluk, gelişme ve özgürlük anlayışı, olağanüstü bir yoksulluk ve yoksunlukla bir arada yaşanmaktadır. Yoksulluk, insanlık tarihinde sürekli olarak var olan ve çözüm aranan bir sorundur. Birleşmiş Milletler Ulusal Güvenlik Stratejisi Bildirgesi'nde "Bazılarının konfor ve bolluk içinde yaşadığı, insan türünün yarısının ise günde iki dolardan daha az gelire yaşadığı bir dünya ne adil ne de dengelidir. Tüm dünyanın yoksullarını genişleyen bir gelişme ve fırsat çemberi içine dâhil etmek ahlaki bir buyruktur" denerek konunun önemine işaret edilmektedir.

Sorunun giderek evrensel bir boyut kazanması dünyanın kaynak paylaşımına yönelik bunalımlı bir dönem yaşaması konunun önemini artırmaktadır. Bu bağlamda teorik çerçevede ortaya konulan görüşler her bir dönemin özel şartlarını içine alan analizler yapmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla tarafımızdan oluşturulan aşağıdaki hipotezlerin testi ve bu hipotezlere yönelik analitik bulguların yorumu bilimsel bir çabanın ortak ürünü olarak değerlendirilebilir.

Burada seçilmiş ülke* deneyimlerine yönelik veri tabanlarından yararlanılarak Recep Kök tarafından kurulmuş aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

Çalışmanın temel hipotezlerinden birincisi; ulusların yoksulluk seviyesi ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin temel belirleyeni olan evrensel insani yoksulluk endekslerinin (HPI-1 ve HPI-2) bileşenlerinden hareketle kamu harcamalarının (eğitim, sağlık, transfer, ulaşım, alt-yapı vb.) "uzun dönemde yoksulluğu azalttığı" ve/veya gelir dağılımındaki eşitsizliği giderdiği hipotezdir. Bu hipotez sınanırken yoksulluk olgusu küresel ölçekte dikkate alınmakta "küreselleşmenin nihai aşamada ülkeler arasındaki gelir dağılımı farklılıklarını azalttığını", "dışa açıklığın da büyüme(refah) ile birlikte yoksulluğun giderilmesinde etkili olduğunu savunan görüşler ile "Küreselleşme; sosyal, kültürel ve siyasal düzenlemeler çerçevesinde coğrafi engellerin kendiliğinden kalktığı ya da zorla kaldırıldığı; iktisadi anlamda insanların kayıp ve kazançlarındaki farklılaşmanın şiddetinin arttığı; ortaya çıkan nispi dengesizliğin daha da farkına varıldığı eko-siyasal bir süreçtir."¹ görüşü birlikte değerlendirilerek, hipotez genişletilmekte ve açıklayıcı değişkenlerle ele alınmaktadır. Ayrıca Prebisch'in "Serbest ticaret, az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarını engelleyen önemli bir faktördür. Serbest

* Tüm OECD ülkelerini kapsayan standart veri tabanı elde edilemediği için 50 gelişmekte olan ve 14 de gelişmiş ülke veri tabanından yararlanılmıştır.

¹ R. KÖK, E.DELİKTAŞ, M.KARAÇUKA; "Türkiye Cumhuriyeti'nin 100.Yılına Hazırlanırken Temel Dönüşümleri Açıklayan Analitik Yaklaşımlar ve Küreselleşmeden Beklentiler" , DPT 2004 Türkiye İktisat Kongresi Küreselleşme ve Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri Tebliğ Metinleri, s.59.

¹ B. DELONG, A. SHLEIFER; "Prices and Merchants:European City Growth Before the Industrial Revolution",Journal of Law and Economics, 36, 1993, s.671-702.

ticaret ancak yapıları birbirine benzeyen ülkeler arasında olumlu sonuçlar verir. Serbest ticaret fikri, yapıları itibariyle birbirlerine benzeyen ülkeler açısından benimsenmekle birlikte, sanayi alanında oldukça ileri gitmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler gibi ekonomik yapıları bütünüyle birbirinden farklı olan ülkeler arasında, serbest ticareti kabul etmek güçtür” görüşü test edilmektedir.

İkincisi ise; Ulusların ekonomik kalkınma göstergesi olarak dikkate alınan evrensel insani kalkınma endeksinin (HDI) bileşenlerinden hareketle W.W. Rostow’un “ekonomilerin kalkış öncesinde bulunduğu birinci aşamada, alt-yapı, yatırım ve eğitim harcamalarının; ikinci aşamada kentleşme, sağlık ve hizmetlere yönelik kamu harcamalarının; olgunluk aşamasında ise sosyal refah harcamalarının yüksek olduğu;” temel hipotezinin bir bütün olarak sınanmasıdır. Burada Linbeck veCameron tarafından ortaya atılan teoriye göre, dışa açık bir ekonominin içe kapalı bir ekonomiye göre kamu kesiminin genişlemesine yol açmasının asıl kaynağı içsel ve dışsal güçler olarak değerlendirildiği için açık ekonomiler varsayımı altında Rostow hipotezi genişletilmektedir. Ayrıca W.E.Oates’in ekonomik kalkınma amacı ile paralel düşen kamu politikalarının “özellikle merkezi idarenin büyük ölçüde dışsallık yayan ulaştırma, haberleşme, enerji ve benzeri kamusal hizmetler üzerine yoğunlaşacağı (concentration effect)” hipotezinin kamu harcamalarının kalkınma üzerindeki etkisini güçlendireceği yaklaşımının Rostow hipotezi ile uyumluluğu dikkate alınmaktadır.

2. KÜRESEL ÖLÇEKTE YOKSULLUK OLGUSU, KALKINMA VE KAMU HARCAMALARI İLİŞKİSİ

Geleneksel olarak yoksulluk; toplumun belirli bir kesimi için düşük gelir ve harcama seviyesi, sağlık ve eğitim hizmetlerinden düşük seviyede yararlanma, risklere açık olma ile kamusal karar alma mekanizmasından dışlanma ve güçsüzlük olarak kendini göstermektedir. Bu tanımlama, bireyin sahip olduğu gelir, tüketim, eğitim, sağlık veya diğer bazı özelliklerinin, yoksulluk sınırı olarak kabul edilen ve önceden belirlenmiş bir ölçüt ile karşılaştırılması şeklinde yapılmaktadır. Yoksulluk geniş anlamda düşünüldüğünde; kişi başına düşen milli gelirin azlığı yanında, ortalama ömür, okuma-yazma oranı, beslenme, sağlık hizmetlerinden yararlanma, temiz içme suyundan mahrum olma gibi durumlar da göz önünde bulundurulmaktadır.

Yoksulluk, genel olarak tüm ülkelerde var olan önemli bir sorun olmakla beraber, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha ciddi boyutlardadır. Bu bağlamda ekonomi politikasının büyüme ve kalkınma amacı, II Dünya Savaşından sonra daha çok önem kazanmıştır. Ancak bu, farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkelerde farklı seviyelerde ortaya çıkabilmektedir. Buna göre gelişmiş ülkelerde dengeli bir büyüme hızına ulaşmak amaçlanırken, gelişmekte olan ülkelerde kalkınma amaçlanmaktadır. Bir ülkede milli gelirin büyüklüğü ve insanların milli gelirden aldıkları paydaki artışın, o ülkenin refahını ve ekonomik kalkınma düzeyini artırdığı

kabul edilmektedir. Ekonomik kalkınma düzeyinin ölçümünde, 1970’li yıllara kadar parasal ölçütler kullanılmıştır. Ancak bu ölçütler kalkınmanın tanımlanmasında yeterli değildir. Çünkü kalkınma parasal ölçütlerle ifade edilemeyecek kadar geniş bir kavramdır. Bu bağlamda kalkınma; milli gelirin artması, eşitsizliğin azalması ve yoksulluğun önlenmesi yanında sosyal yapılarda, halka özgü davranışlarda ve ulusal kurumlarda köklü değişimlere yol açan çok boyutlu bir süreçtir.

Kalkınma ekonomisi iktisatçılarından bir grup, az gelişmişliğin nedenlerini, bu ülkelerin tarihsel süreç içinde dünya kapitalist işbölümünde almış oldukları rollerde aramaya başlamışlardır. Bu görüşe göre, az gelişmişlik, sanayileşmiş merkez kapitalist ülkelerin dünya çapında genişleyip, çevre az gelişmiş ülkelere sızmaları sonucu ortaya çıkan bir olgudur. Sanayileşmiş merkez ülkeleriyle, bu aşamaya henüz geçememiş olan çevre ülkeleri arasında yer alan iktisadi ilişkiler, çevre ülkelerin az gelişmişliğini doğurmuştur. Buna göre; serbest ticaretin gelişmiş veya az gelişmiş ayrımı yapılmaksızın, her ülke için yararlı olacağını öne süren “klasik dış ticaret kuramına” karşı çıkmaktadır. ECLA (Economic Commission of Latin America) komisyonunun başkanı R. Prebisch’e göre, serbest ticaret, az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarını engelleyen önemli bir faktördür. Serbest ticaret ancak yapıları birbirine benzeyen ülkeler arasında olumlu sonuçlar verir. Aksi durumda; yani yapıları farklı ülkeler arasında yer alacak olan ticaret, daha az gelişmiş olan ülkenin zararına işler; “Serbest ticaret fikri, yapıları itibarıyla birbirlerine benzeyen ülkeler açısından benimsenebilir. Oysa sanayi alanında oldukça ileri gitmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler gibi ekonomik yapıları bütünüyle birbirinden farklı olan ülkeler arasında, serbest ticareti kabul etmek güçtür”.

Kalkınma kuramlarının aksine, geleneksel büyüme modelleri ülkelerin gelişmişlik sorunlarını ikinci plana atmıştır ve gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik büyümeden daha kapsamlı olan kalkınma gereksinimini karşılamaktan uzaktır. Tarihsel deneyimler, büyüme modellerinin gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorunlarına çözüm getirmediğini açıkça göstermektedir. Ekonomik büyüme ya da kişi başına düşen GSYİH’daki artış bir ülkenin kalkınması için tek başına yeterli değildir. Eğer bir ülkede ekonomik büyüme ile birlikte yoksulluk düzeyi düşüyorsa, gelir daha adil dağılıyorsa, devlet sosyal harcamalarını artırıyorsa insani kalkınma ve ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişkiden söz etmek mümkün olabilmektedir. Ekonomik kalkınmanın nihai amacı, insanın yaşam düzeyinin yükseltilmesidir. Bu nedenle, son yıllarda kalkınma ekonomisi kapsamında insani kalkınma kavramı ve insani kalkınma politikaları yoğun tartışma konusu haline gelmiştir.

Ekonomik kalkınmanın nihai amacı olan İnsani Kalkınma (Human Development) kavramı, küreselleşme ile belirlenen kalkınma stratejileri ekseninde UNDP, Dünya Bankası ve ILO gibi uluslararası kuruluşların öncülüğünde geliştirilmiş, iktisadi büyümenin ötesinde bir kalkınma anlayışına dayanmaktadır. Bu kavram çerçevesinde 1990 yılında yayınlanan

ilk insani kalkınma raporu insani kalkınmanın ne olduğunu ve hangi boyutlarda ele alınacağını göstermiştir.

Yine 1990 yılında, ülkelerarası sosyo-ekonomik kalkınma düzeylerini karşılaştırmak amacıyla İnsani Kalkınma Endeksi (Human Development Index-HDI) adı verilen bir endeks geliştirilmiştir. Söz konusu endeks, UNDP'nin 1990'dan bu yana hazırladığı İnsani Kalkınma Raporları için geliştirilmiş ve o tarihten beri kullanılmaktadır. Bu raporlarda her bir ülke için HDI değerlerine göre sıralanarak, insani kalkınma performansları ölçülmektedir. HDI üç göstergeye dayanmaktadır. Bunlar; doğumda yaşam beklentisi olarak ölçülen ömür, yetişkinlerin okur-yazarlık oranı ve ortalama eğitim süresi ile ölçülen eğitime ulaşma düzeyi ve kişi başına düşen GSYİH ile ölçülen yaşam standartlarıdır.

UNDP tarafından geliştirilmiş bir diğer endeks İnsani Yoksulluk Endeksidir (Human Poverty Index- HPI). HPI, İnsani kalkınmayı sağlamak amacıyla, bir ülkedeki insanların bir takım temel haklardan (temel ihtiyaçlardan) yoksun olup olmadığını ortaya koyan ve bölgesel gelir farklılıklarını yansıttığı için görece iyi bir insani kalkınma endeksi olarak kabul edilen bir endekstir.

İnsani yoksulluğun önemli bir göstergesi olan gelir yoksulluğu, yaşamın idame ettirilmesi için asgari düzeyde gerekli gelir düzeyi ile ölçülmektedir. Gelir yoksulluğu hesaplamalarında genellikle bir ülkede belirli miktarda yiyecek satın almak için gerekli gelir, "yoksulluk sınırı" olarak tanımlanmaktadır. İnsani yoksulluk ise bir kısım bireylerin insanca yaşam imkânlarına sahip olmaması anlamına gelmektedir. UNDP, 1997 yılından beri gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde insani yoksulluğu; 40 yaşın altında ömre sahip olan insanların oranı, okuma-yazma bilmeyen insan yüzdesi, 5 yaşın altında çocuklarda yetersiz beslenme dolayısıyla kilo yetersizliği, sağlıklı içme suyu ve temel sağlık olanaklarından mahrum insanların oranı, 60 yaşın altında ömre sahip olan insanların oranı, fonksiyonel olarak okuma-yazma bilmeyen insan yüzdesi, uzun dönemli işsizlik oranı (12 ay ve ya daha fazla) ve gelir yoksulluğu sınırının altında yaşayan insan yüzdesi değişkenlerini kullanarak hesaplamaktadır.

Küresel ölçekte yoksulluk ve kalkınma göstergeleri olarak kullanılan yoksulluk ve kalkınma endeksleri ülkelerin yoksulluk ve kalkınmışlık seviyeleri hakkında bilgi veren önemli göstergelerdir. Bu endekslerin bileşenlerinde oluşan iyileşme, endeks değerlerinin yükselmesini sağlamaktadır. Yüksek kişi başına gelire sahip olan ülkelerin insani kalkınma endeksinin en yüksek sıralarında yer aldığını görüyoruz. Ancak bu durum her zaman geçerli değildir. Örneğin; satın alma gücü paritesine göre hesaplanan kişi başına milli geliri daha düşük olan pek çok ülke listede daha yukarılarda yer alabilmektedir. Bu göstergeler, bir ülkenin insani kalkınma performansını değerlendirmek açısından yetersiz olsa da uygulanması gereken kalkınma politikaları konusunda önemli ölçüde yol gösterebilmektedir.

İnsani kalkınma politikaları, kişilerin yaşam standartlarını ve üretim kapasitelerini artırabileceği birçok alanda gerçekleştirilebilmektedir. İnsanca

bir yaşam için öncelikle her kesime insan haklarının tanınması gerekmektedir. İnsani kalkınmanın bir diğer amacı, toplumdaki tüm bireylerin yaşam standardının iyileştirilmesi ve cinsiyet ayrımı yapılmaksızın bir gelişme sağlanmasıdır. Bu nedenle, kadın-erkek tüm bireyleri hedef alan insani kalkınma politikalarına gereksinim vardır. Ekonomik büyüme, sosyal değişim ve politik özgürlükleri kapsayan bir kalkınma süreci, toplumun eğitim düzeyi ile yakından ilgilidir. Bununla birlikte, sağlıklı yaşama erişimi sağlamaya ve sağlığın niteliğini artırmaya yönelik tüm kararlar, refah düzeyini yükseltecektir. Bu bağlamda, eğitim ve sağlık sektöründe iyileşme yaratacak her politika insan sermayesini güçlendirecek ve kalkınmayı hızlandıracaktır. Diğer taraftan, gelir dağılımındaki adaletsizliğin azaltılması ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik politikalar, tüm bireylerin kalkınma sürecinde yer alabilmeleri ve geleceklerine yön verebilmeleri için gerekli önkoşullardan biridir.

Bir ülke ekonomisinin yeterli biçimde işleyip işlememesi ve toplumdaki bireylerin ekonomik büyümeden pay alma kapasitesinin genişlemesi istihdam düzeyindeki yükselmeye bağlıdır. Bu yönde uygulanacak olan politikalar, kişilerin istediği işte çalışma ve gelirini yükseltme olanaklarını artıracaktır. Yoksulların kendilerini yoksulluktan kurtaracak temel varlıkları emekleridir. Çevrenin korunması ve iyileştirilmesi de, dünyadaki tüm insanların iyi yaşaması ve ekonomik kalkınmanın sağlanması konusunda temel sorunlardan biridir. Çevre boyutuna yer veren sürdürülebilir kalkınma politikaları, bugünkü ve gelecek kuşakların yaşam kalitesini artıracaktır. Devlet bu aşamada düzenleyici rolüyle devreye girerek sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için tedbirler alabilir. Yine yoksulluğun önlenmesi için de harcama yoluyla ekonomide üretim sonucunda ortaya çıkan gelirin dağıtımını iyileştirmeye çalışır.

Günümüzde, giderek daha aktif bir şekilde ekonomik ve sosyal yaşantıya müdahale eden devlet, uygulayacağı kamu harcamaları politikalarıyla, asgari geçim düzeyinin altında bulunan yoksul kesimlere doğrudan doğruya bedelsiz mal veya hizmet sunarak ya da sosyal transferler kanalıyla onların satın alma güçlerini yükseltme çabasını gösterebilme yeteneğine sahiptir. Günümüz sosyal devletleri bu tür harcama politikalarını çok daha yaygın ve rahatlıkla uygulamaktadırlar. Bazı ülkeler ise, böyle doğrudan bir harcama politikasını uygulamak yerine, bu kesimin ağırlıklı olarak yararlandığı sağlık ve eğitim harcamalarına öncelik vermek ve bunların devlet bütçesi içindeki nispi yüklerini artırmak suretiyle gerçekleştirmektedirler. Kamu harcamalarının seyri, kamu kesiminin belli ekonomik hedeflere verdiği önceliği ve bu anlayış içinde yoksullukla mücadele, kalkınma ve gelir dağılımına katkılarını analiz etmek açısından önem taşımaktadır.

3. UYGULAMALI YAZIN BULGULARI

Yazın çerçevesinde yapılan çalışmalar tarih boyunca, toplumların ekonomik faaliyetleri üzerinde devletin müdahalelerinin etkili olduğunu

ortaya koymuştur. Örneğin sanayi devriminden günümüze kadar, ticareti vergiler ile kontrol eden kralların ve devletlerin egemenliğinde bulunan şehirlerin, daha yavaş geliştiği ve büyüdüğü tespit edilmiştir². Ayrıca devletin oluşturduğu çeşitli kurumların yakın dönemlerde ekonomiler üzerinde yarattığı etkileri inceleyen “Yeni Kurumsal İktisat Okulu” çerçevesinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Mülkiyet haklarının ekonomik büyüme üzerine etkilerini inceleyen bir çalışmada³, mülkiyet haklarını koruyan kurumların, yatırımlar ve ekonomik büyüme üzerinde çok etkili olduğu ve mülkiyet haklarını iyi koruyan ülkelerin sadece yatırım hacmini artırmakla kalmadığı, aynı zamanda girdilerin tahsis etkinliğini de artırdığı sonucuna varılmıştır. Benzer şekilde başka bir çalışmada da kanun hâkimiyetinin, ekonomik büyüme ve yatırım oranı ile pozitif ilişkili olduğu, başka bir deyişle ekonomik büyümeyi desteklediği ve yatırım oranını artırdığı tespit edilmiştir⁴.

Yine uluslararası iktisadi ilişkilerde açıklığın, büyüme üzerine etkilerini inceleyen çeşitli çalışmalarda da, açıklığın büyüme üzerine önemli ve pozitif bir etkisinin olduğu saptanmıştır⁵. Ayrıca politik istikrarsızlığın⁶, bürokrasinin kalitesinin, bürokratik gecikme, yolsuzluk ve devlet yönetiminde yaşanan diğer çarpıklıkların ekonomik büyüme ve yatırımlar üzerinde olumsuz etkiler yarattığı ve etkinliği bozduğu belirlenmiştir⁷. Ülkelerin sahip olduğu demokratik kurumların da büyüme üzerinde olumlu nedenselliğe sahip olduğu, antidemokratik kurumların ise tersine etki yarattığı tespit edilmiştir⁸.

Barro ve Lee (1998)’nin yaptığı bir çalışmada da, kamunun katkısında insan sermayesinin iktisadi büyüme üzerine nasıl etki yaptığı araştırılmıştır. Bu çalışma sonucunda, erkeklerin okullaşma oranlarının ekonomik büyüme üzerinde doğrudan etkisi bulunurken, kadın okullaşma oranlarının doğurganlık hızını azalttığı, bir başka deyişle çocuk yetiştirmede nicelikten niteliğe geçişe olanak sağladığı, bunun sonucunda da yeni

² B. DELONG, A. SHLEIFER; “Prices and Merchants:European City Growth Before the Industrial Revolution”,Journal of Law and Economics, 36, 1993, s.671-702.

³ S. KNACK, P. KEEFER; “Institutions and Economic Performance: Cross Country Tests Using Alternative Institutional Measures”, Economics and Politics, (7) 3, 1995, s.207-227.

⁴ R. BARRO; “Determinants of Economic Growth: A CrossCountry Empirical Study”, 1997,Cambridge.

⁵ -A.HARRISON ;“Openness and Growth: A Time Series Cross-Country Analysis for Developing Countries”, Journal of Development Economics, 48,1996,s.419-447.

-B.BALASSA; “Export Policym Choices and Economic Growth in developing Countries After the 1973 Oil Shock”, Journal of Development Economics, 18, 1985,s.23-35.

⁶ -A.ALESINA, S. OZLER, Roubini N. ve Swagel P. (1996) “Political Instability and Economic Growth”, Journal of Economic Growth, 1, 189-211.

⁷ -J. RAUCH;“Bureaucracy, Infrastructure and Economic Growth: Evidence from US Cities During the Progressive Era”, The American Economic Review, 85, 1995, s.968-979.

- P. MAURO; “Corruption and Growth”, Quarterly Journal of Economics, 110, 1995, s.681-712.

- A. SHLEIFER, R.W. VISHNY; “Corruption”, Quarterly Journal of Economics, 108, 1993, s.599-617.

⁸ -J.F. HELLIWEL;“Empirical Linkages Between Democracy and Economic Growth”, National Bureau of Economic Research, 1992, Working Paper No:4066.

-R. BARRO;“Democracy and Growth”, Journal of Economic Growth, 1,1996, s.1-27.

nesillerin daha eğitimli ve daha üretken olmasını sağlayarak, dolaylı bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Benzer bir çalışmada Castello ve Domenech (2002) tarafından yapılmıştır. Castello ve Domenech, ülkeler arasındaki eğitim farklılıklarının, ülkelerin kendi içlerindeki eşitsizlikten daha fazla olduğunu ancak ülkeler arasında insan sermayelerinin zaman içinde yakınsadığını (converge) ortaya koymuştur. Bunun başlangıçta eğitim seviyesi düşük ülkelerin son yıllarda kamu politikalarıyla eğitime önem verdiğinin ve dolayısıyla gelişmiş ülkelerle arayı kapatmaya başladığının bir göstergesi olarak yorumlamışlardır.

Birçok çalışmada da etkin devletin ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmasında önemli rol oynadığı ortaya konmuştur⁹. Devletlerin etkinliği arasındaki farkları açıklayabilmek için değişik ekonomistler farklı değişkenler kullanmışlardır. Örneğin Barro (1991) kamu harcamalarını, Barro (1997) demokrasiyi, Mauro (1995) yolsuzlukları, Knack ve Keefer (1995) kurumsal yapının kalitesini ekonomik büyüme ve kalkınmanın belirleyicileri olarak almıştır. Hall ve Jones (1999) ise verimliliğin kurumsal yapıyı etkileme olasılığının düşük olduğunu ifade ederek, kurumsal yapının dışsal olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak La Porta vd. (1998) tarafından yapılan bir çalışmada ise, devletin etkinliği içsel bir faktör olarak kullanılmıştır.

Yeni büyüme modellerinde teknoloji içselleştirilmekte ve kamu politikalarının ekonomik büyümeyi etkileme mekanizmaları öne çıkartılmaktadır. Sabit ya da artan getiriye kaynaklık edecek değişik öneriler bulunmaktadır. Özellikle, Lucas insani sermayenin, Rebelo kümülatif sermayenin, Romer Ar-Ge çalışmalarının, Barro kamu harcamalarının ve Pagano finansal piyasaların artan getiri sağlayacağını ileri sürmektedir. İçsel büyüme modelleri bir ekonominin büyümesini etkileyen sektörlerin önemini açıkça belirtmektedir. Sala-i Martin de insani sermayeyi de içine alan sermayenin artan getirisinin olabileceğini ve bu artan getirinin de uzun dönemde büyümeyi azaltmayacağını vurgulamaktadır.

Romer, Arrow'un yaparak öğrenme diye adlandırdığı fikri kullanmaktadır. Arrow bazı sektörlerde zaman ilerledikçe üretim maliyetlerinin düştüğünü, kalitenin yükseldiğini ve üretimin hızlandığını fark etmiş ve bunun sebebini de bilgedeki birikmelere atfetmiş ve buna da "yaparak öğrenme" adını vermiştir. Bilginin kamu malı özelliği taşıdığını vurgulayan Romer çalışmasında, bilginin mükemmel olarak patentlenemeyeceğini ve saklanamayacağını ifade ederek, bir şirket tarafından üretilen yeni bir bilginin diğer şirketlerin üretim imkânları üzerinde olumlu dışsallıklar oluşturacağını vurgulamaktadır.

⁹ -MAURO;a.g.e. s.681-712.

-Stephen KNACK, Philip KEEFER; "Does Social Capital An Economic Payoff? A Cross-Country Investigation", Quarterly Journal of Economics, 1997, Vol.112, s.1251-1273.

-William EASTERLY, Ross LEVINE; " Africa's Growth Tragedy: Policies and Ethnic Divisions", Quarterly Journal of Economics, 1997, Vol.112, s.1203-1250.

-Daron ACEMOĞLU, Simon JOHNSON, James A. ROBİNSON; "The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation", NBER Working Paper Series, No: 7771.

İçsel büyüme teorileri kamu politikalarına büyüme alanında önemli görevler yüklemektedir. Bu anlamda geliştirilen ilk modeller dış ticaretin serbestleşmesini vurgulamaktadırlar¹⁰. Barro¹¹, modelinde kamu sektörünce sağlanan mal ve hizmetlerin üretim faktörlerinden biri olduğunu varsaymıştır. Teorik olarak bu gereklilik üretim ve yatırımların taşıdığı pozitif dışsallıklardan, insani sermayenin üretiminde taşıdığı önemden ve altyapı ve istikrar gibi kamu politikalarının doğrudan sonuçlarından kaynaklanmaktadır.

Kamu harcamaları verimli alanlara yapıldığında dışsallıklar sağlayarak artan getirinin kaynağını oluştururlar. Türkiye üzerine yapılan bir araştırmada bu etki gözlenmektedir¹². Ülkelerin dış ticaretlerinin liberalleştirilmesi taşmalar sonucu ve dışsallıklarla artan getirinin kaynağı olabilmektedir. Türkiye ekonomisinde bu etkinin ortaya çıktığı tespit edilmiştir¹³. Diğer taraftan, Kar ve Taban (2003), içsel büyüme çerçevesini kullanarak yaptıkları ekonometrik çalışmalarında, Türkiye’de eğitim ve sosyal güvenlik harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilediği, sağlık ve altyapı yatırımlarının ise, ekonomik büyümeyi negatif etkilediğine ilişkin sonuçlar elde edilmiştir.

Denison, Schultz ve Becker gibi iktisatçılar Smith’in görüşlerinden hareketle insani sermaye kuramını geliştirmişlerdir. Denison tarafından yapılan araştırmada eğitimin işgücünün beceri ve üretkenlik kapasitesini geliştirdiği ve bu yolla da milli gelirin artmasına katkıda bulunduğu vurgulanmıştır. Shultz ise Denison’la aynı sonuçlara ulaşarak ABD’deki büyüme oranının önemli bir bölümünü eğitime olan yatırımlarla açıklamıştır.

Lucas ve Rebelo modellerinde insani sermayeyi de fiziksel sermaye gibi üretim faktörlerinden biri olarak saymışlardır. Lucas gerçekte bireyin insani sermayesindeki artışın kendi verimliliğini artırmasının dışında bütün üretim faktörlerinin üretkenliğine katkıda bulunduğunu da belirtmiş, hükümetlerin eğitime ve teknolojik altyapının geliştirilmesine yapacakları her türlü yatırımın insani sermaye birikimi üzerinde olumlu etkiler oluşturup büyümeyi fiziki sermayeye yapılan yatırımların etkisinden daha fazla etkileyeceğini vurgulamıştır. Yapılan ampirik çalışmalar insani sermayenin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği yönünde olmuştur¹⁴.

¹⁰ -D. RENELT; “Economic Growth: A Review of the Theoretical and Empirical Literature”, Working Papers WPS 678, Washington, D.C 1991.: World Bank.

-D.T. COE, R. MOGHADAM; “Capital and Trade As Engines of Growth in France: An Application of Johansen’s Cointegration Methodology”, IMF Staff Papers, 40(3), 1993, s.542-566.

-S. GHATAK, C. MILNER, U.UTKULU; “Trade Liberalization and Endogenous Growth: Some Evidence for Turkey”, Economics of Planning, 28(2-3), 1995, s.147-167.

¹¹ BARRO 1991, a.g.e.,s.407-443.

¹² S. ULUTÜRK; “Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi”, Akdeniz Ü., İ.I.B.F. Dergisi, 1(1), 2001, s.134.

¹³ GHATAK, MILNER, UTKULU; a.g.e.,s.147.

¹⁴ -B.S. CHENG, R.C. HSU; “Human Capital and Economic Growth in Japan:An Application of Time Series Analysis”, Applied Economic Letters, 4,1997, s. 395.

-A.P. GRAMMY, D. ASSANE;“New Evidence on the Effect of Human Capital on Economic Growth”, Applied Economic Letters, 4, 1996, s.124.

-R.J. BARRO; “Human Capital and Growth in Cross-Country Regressions, Harvard University, Manuscript, 1998,s.7.

Eğitim, hem ülkelerin kalkınmalarının gerçekleşmesinde hem de alt gelir gruplarındaki sosyal katmanları üst gelir düzeylerine yükseltmek suretiyle ulusal gelirin dağılımında dengeleyici bir rol oynamaktadır¹⁵. Bu bağlamda Rus iktisatçısı Profesör Kairov yaptığı ampirik çalışmada “dört yıllık bir yaygın eğitim programının maliyetininin 43 katı bir sosyal yarar kazandıracağını” ortaya koymuştur¹⁶.

1960’larda Schultz ve Denison’un yaptığı çalışmalar eğitimin, ulusal gelir artışına doğrudan katkı yaptığını göstermiştir. Schultz insani yatırımları, kaynağı ne olursa olsun bir halkın sahip olduğu faydalı yeteneklerin toplamı olarak ifade etmiştir¹⁷. Mikro ve makro fayda-maliyet analizi yöntemi ile ekonomik büyüme sürecinde insan sermayesi yatırımlarının etkisini araştıran Schultz, eğitimin çeşitli öğrenim düzeylerine ilişkin getiri oranlarını hesaplamıştır. Buna göre; 18 ve 64 yaşları arasında ABD’de erkek çalışanların gelirlerinin eğitim düzeylerine göre değiştiğini öne sürmüştür. Dört ya da daha uzun yıl yüksek öğrenim görmüş 18-64 yaşındaki erkeklerin hayatı boyunca elde ettiği gelir (1930 yılı verilerine göre), orta öğrenim görmüş olanların hayatı boyunca kazandığı gelirlerinden 39.000 \$ fazla olmuştur.

A.O. Krueger’in 1968 yılındaki çalışmasında ise, fakir ve zengin ülkelerde mutlak rakam olarak kişi başına gelir açısından görülen büyük farklar faktör donanımlarıyla açıklanarak şu sonuca varılmıştır. ABD ile az gelişmiş ülkeler arasında insani kaynaklar açısından mevcut olan fark, diğer faktörlere kıyasla kişi başına gelir farklılığının daha büyük bir kısmını açıklamaktadır. İnsani kaynaklar içerisinde de en önemli unsur eğitimidir¹⁸. Denison’un büyüme yaklaşımı ise Cobb-Douglas üretim fonksiyonuna dayanmış ve buradan hareketle kalkınma ile eğitim arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Denison’un kullandığı büyüme muhasebesi yönteminde, eğer ekonomik büyüme tamamıyla fiziki sermaye ve işgücü ile ilişkiyse, büyüme oranlarını bu iki değişkenin bileşenine ayırabilmek de mümkün olacaktır. Bu yöntem kapsamında 1910–1960 arasındaki ABD ekonomisindeki büyümeyi bu iki bileşenle açıklamaya çalışan Denison, fiziki sermaye ve işgücü ile açıklanamayacak ölçüde büyük bir artık değer farkına varmıştır. Denison araştırmalarıyla, ABD ekonomik büyümesinin yüzde 23’ünün işgücünün eğitim seviyesindeki artış ile açıklanabileceği sonucuna ulaşmıştır¹⁹. Ekonomik kalkınmada belirleyici olan en önemli iki faktörün genel eğitim ve teknolojik yenilikler olduğunu belirten Denison’a göre; ABD’de 1900’lerin başında eğitimin büyümedeki payı yüzde 11 iken, 1929-1957’de bu oran yüzde 23 olmuş ve söz konusu dönemin ardından artmıştır. Bununla birlikte, ABD’de 1930–1960 döneminde ulusal gelirin yüzde 3

¹⁵ Ayşegül MUTLU, “Türkiye’de Konsolide Bütçe Harcamalarının Değerlendirilmesi”, Türkiye’de Kamu Ekonomisi ve Mali Kriz, XII. Türkiye Maliye Sempozyumu (15-17 Mayıs 1997, Antalya), İstanbul: İ.Ü. Maliye Araştırma Merkezi Yayını, 1998, s.249.

¹⁶ Yahya Kemal KAYA, “İnsan Yetiştirme Düzenimiz”, Ankara, 1974, s. 14.

¹⁷ T.W. SCHULTZ; “Education and Economic Growth: Return to Education”, Readings in the Economics of Education, UNESCO, France, 1968, s.277.

¹⁸ SCHULTZ; a.g.e.s.46.

¹⁹ E.W. DENISON; “Education,Economic Growth and Gaps in Information”, The Journal of Political Economy, Vol:LXX,No:5,Part:2,1962, s.124-128.

arttığını ve bu artışın yüzde 67'sinin eğitim düzeyindeki artıştan dolayı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Eğitimin getirisinin hesaplanmasına yönelik çalışmalarda bulunan G. Psacharopoulos ise, Schultz ve Denison'un yöntemlerinden hareketle eğitimin ekonomik büyümeye etkisini belirlemeye çalışmıştır. Psacharopoulos, Kolombiya üzerinde yaptığı araştırmada ve Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkeleri gibi az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde, ilköğretim okullaşma oranı üzerindeki yatırımların, sosyal getirisinin çok daha yüksek olduğunu, bunu ortaöğretim okullaşma oranının getirisinin izlediğini öne sürmüştür. Psacharopoulos, yine Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde ilköğretim alanındaki yatırımların sosyal getirisini çok yüksek bulurken, OECD ülkelerinde bu oranın düşük olduğunu gözlemişlerdir. Yine aynı çalışmada, kişi başına düşen gelir ile okullaşma oranı arasındaki regresyonda, okullaşma oranı katsayısının, gelişmiş ekonomilere göre az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır²⁰.

D.Asteriou ve G.M. Agiomirgianakis, Yunanistan için yaptıkları zaman serisi analizinde, kişi başına düşen gelir ile ilk, orta ve yüksek öğretim okullaşma oranı arasında kointegrasyon ilişkisi tespit etmişlerdir²¹. R.Barro da insan sermayesinin ekonomik büyüme üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olduğunu ve bunu deneysel delillerle ispatladığını ifade etmiştir. Barro; kişi başına düşen GSMH'nin başlangıç seviyesi ve o ülkenin politikaları esas alınarak, bireylerin okula devam etme süresi daha fazla ise o ülkelerin daha hızlı biçimde büyüyeceğini ileri sürmüştür. Barro'ya göre, gelir düzeyi düşük bir ülke, normalde bu tip ülkelerin sahip olduğundan daha fazla insani sermayeye sahipse, gelir düzeyi yüksek ülkelere daha hızlı kalkınma eğilimindedir. Çünkü büyüme oranı ile insani sermaye arasında pozitif bir ilişki vardır²². Buna göre, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakalayabilmelerinin yolu, bu ülkelerin birey başına yüksek insani sermaye yatırımı yapmaları olarak ortaya konulmuştur.

Dünya genelinde yapılan daha birçok çalışma, eğitimin ekonomiye getirisinin çok yüksek olduğunu göstermiştir. Dünya Bankası'nın tahminlerine göre ise; gelişmekte olan ülkeler genelinde ilköğretimde sosyal kazanç oranı yüzde 24, orta öğretimde yüzde 15, yüksek öğretimde yüzde 13 seviyesinde gerçekleşmektedir²³.

Uzun yaşayabilme beklentileri ise özel sermaye birikimi kararlarını pozitif etkileyerek ekonomik büyümeyi pozitif etkileme gücüne sahiptir²⁴.

²⁰ G. PSACHAROPOULOS; "Returns to Education: An Updated International Comparison", *Comparative Education*, 17, No:3, 1981, s.321-341.

²¹ D. ASTERIOU, G.M. AGIOMIRGIANAKIS; "Human Capital and Economic Growth Time Series Evidence From Greece", *Journal of Policy Modeling*, 23, 2001, s.481-489.

²² BARRO 1991;a.g.e, s.409.

²³ F. STEWART; "Eğitim ve Uyum: 1980'lerin Deneyimi ve 1990'lar İçin Bazı Dersler", *Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma*, (Çev: İdil ESER), 1.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995.

²⁴ G. GLOMM, B. RAVIKUMAR; "Productive Government Expenditures and Long-run Growth", *Journal of Economic Dynamics and Control*, 21,1997, s.201.

Ancak Kelly, 1970–1980 döneminde 73 ülke için inceleme yaptığı çalışmasında sağlık harcamalarının ekonomik büyümeye anlamlı bir katkısının olmadığını sonucuna ulaşmıştır.

Dünya Bankasının iki ekonomisti Dollar ve Kraay (2000), büyümenin yoksullar için faydalı olduğunu ortaya konulmuştur. Dolar ve Kraay'ın 80 ülkeyi kapsayan çalışmasında dışa açıklığın da büyüme ile birlikte yoksulluğun giderilmesinde etkili olduğu saptanmıştır²⁵. Bununla birlikte yoksulluğu azaltıcı büyümenin istisnai olasılığı göz önüne alındığında ve büyüme ile yoksulluğun azalışı (trickle down süreci) arasındaki genel pozitif korelasyon kabul edildiğinde bile büyümenin yoksulluk esnekliğinin daha kesin bir biçimde değerlendirilmesinin gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır. 40 yılı kapsayan süreçte, 80 ülkede yapılan çalışmada büyüme ile yoksulluk arası ilişki incelendiğinde, büyümenin yoksullaşma üzerine etkileri yoksul ve zengin uluslar açısından farklı gözlenmemiştir.

Kuznets beş ülke verilerini kullanarak yapmış olduğu çalışmasında gelir dağılımı ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir²⁶. Gelir düzeyi arttıkça eşitsizlik önce artmakta sonra ise azalmaktadır²⁷. Konuyla ilgili yapılan başka bir çalışmaya göre de, ekonomik kalkınma ilk aşamalarında insani sermaye yatırımları nedeniyle insani sermaye dağılımı eşit olmayacak, nitelikli ve niteliksiz işgücü arasındaki ücret farkı açılacak, bu nedenle de gelir dağılımında bir bozulma söz konusu olacaktır. Ancak ileri aşamalarda insani sermaye açısından yüksek seviyeye sahip olan kesimin düşük kesimlere bu birikimlerini aktarmasının sonucu olarak insani sermaye ve buna bağlı olarak ücret farklılıkları azalacak, gelir dağılımı daha adil hale gelebilecektir²⁸.

Kamu harcamalarının pozitif analizi ilk defa Wagner tarafından yapılmıştır²⁹. Alman maliyeci A. Wagner'e göre ekonomik ve sosyal kalkınmaya bağlı olarak devletin ekonomi içindeki faaliyet alanı genişlemektedir. Peacock ve Wiseman ise, 1890–1955 yılları arasında İngiltere'nin milli gelirinin ve devlet harcamalarının gösterdiği gelişmeyi incelemişlerdir³⁰. Peacock-Wiseman Hipotezine göre; sanayileşme sürecinin kamu harcamaları artışına önemli ölçüde katkıda bulunduğunu kabul etmekle birlikte, kamu harcamalarının düzenli olarak değil, özellikle savaşa hazırlık ve savaş yıllarında sıçrayarak arttığını ileri sürmektedirler³¹.

²⁵ Martin GREELEY; "Pro-Poor Growth: a Review of Three Issues Informing the Current Policy Agenda", Pluto Pres, London, 2001, s.55.

²⁶ Simon KUZNETS; "Economic Growth and Income Inequality", American Economic Review, March 1955, s.1–28.

²⁷ Jaime ROS; "Development Theory and The Economics of Growth", The University of Michigan Press, USA, 2003, s.264.

²⁸ Oded GALOR, Daniel TSIDDON; "Income Distribution and Growth: the Kuznets Hypothesis Revisited," *Economica*, Volume:63, May 1996, s.S105.

²⁹ Asuman ALTAY; "Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği", Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İzmir, 2000, s.iv .

³⁰ Ömer ARASIL; "Maliye Politikası Aracı Olarak Kamu Harcamalarının Türkiye'de Uygulanan İstikrar Politikalarına Entegrasyonu", D.E.Ü: S.B.E. İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi, İzmir, 1989, s.117.

³¹ Ayça EKER; " Kamu Kesiminin Sınırlarının Belirlenmesinde Alternatif Mali Politikalar", D.E.Ü., S.B.E. Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1997, s.48.

UNDP tarafından geliştirilen HDI ve HPI dışında Sen (1995) “Cinsiyete Göre İnsani Kalkınma Endeksi” ve Subramanian-Majumdar (2002) “Grup Uyumsuzluğuna Göre Yoksunluk Endeksi” ve benzer şekilde “Hassas Grup”(Group Sensitive) yoksulluk ölçütlerinin nasıl oluşturulabileceğini gösteren endeks hesaplamaları da yapılmıştır. 1990’lı yıllarda, HDI’nin ölçümüne yönelik olarak bazı eleştiriler getirilmiştir. Örneğin, McGillivray (1991) insani kalkınmaya göre yapılan bir sıralamanın gelire göre yapılan sıralamadan çok farklı olmadığını savunmuş ve HDI’nin gerekliliğini sorgulamıştır. Diğer taraftan, Dasgupta ve Weale (1992), yoksul ülkelerdeki refah göstergelerinin önemi üzerinde durmuşlardır. Bu ekonomistler, UNDP’nin yalnızca sosyo-ekonomik göstergeleri dikkate aldığını; oysa politik ve kişisel özgürlükler üzerinde de durulması gerektiğini savunmuşlardır.

Hicks de (1997), HDI’ni oluşturan bileşenlerin kapsamını genişletmeyi önermiştir. Hicks, bir ekonomide bireylerin HDI’nin tüm bileşenlerine ulaşım başarısına göre yeni bir ölçüm yapılmasını önermiştir. Bu bağlamda, “Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Kalkınma Endeksi”ni hesaplamıştır. Benzer şekilde, Noorbakhsh (1998), HDI’ni teknik yönden eleştirmiştir. Aynı bileşenlerle yeni bir endeks düzenlemiş ve bunu HDI ile karşılaştırmıştır. Sagar ve Najam da (1998), HDI’nin hesaplanmasında kullanılan bileşen sayısının çoğaltılmasını önermişler; ayrıca kullanılan gelir ölçümünü teknik yönden eleştirmişlerdir. Bu öneri ve eleştirileri doğrultusunda, yüksek gelire ağırlık veren “Düzenlenmiş Bir İnsani Kalkınma Endeksi” hesaplamışlardır.

4. VERİ TABANI VE UYGULAMANIN YÖNTEMİ

Çalışmanın analitik boyutuna konu olan veri tabanına ilişkin değişkenler sırasıyla tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1: Hipotezlere İlişkin Değişkenlerin Tanımları ve Kaynakları

DEĞİŞKEN	DEĞ. TİPİ	TANIM	KAYNAK
YOK	Bağımlı Değişken	İnsani Yoksulluk Endeksi-1 (HPI-1)	UNDP Reports CD-2005
YOK1	Bağımlı Değişken	İnsani Yoksulluk Endeksi-2 (HPI-2)	UNDP Reports CD-2005
KAL	Bağımlı Değişken	İnsani Kalkınma Endeksi (HDI)	UNDP Reports CD-2005
KHAR	Vekil Değişken	Dolar Cinsinden Toplam Kamu Harcamaları/ GSYİH	IMF-IFS Statistics ve WDI CD-ROM 2005
DYY	Vekil Değişken	Doğrudan Yabancı Yatırımlar/GSYİH	WDI CD-ROM 2005
DT	Vekil Değişken	Dış Ticaret /GSYİH	WDI CD-ROM 2005
FMG	Vekil Değişken	Fert Başına Düşen Milli Gelir	WDI CD-ROM 2005

Çalışmada yatay kesit gözlemleri belli bir dönemde birlikte ele alındığı için panel veri yönteminden yararlanılmış ve bu konudaki literatür referans alınmıştır³². Ayrıca çalışmanın ekonometrik modellenmesine konu olan Pedroni'nin³³ panel eş-bütünleşme testleri ve geliştirilmiş en küçük kareler yönteminden (Full Modified Ordinary Least Squares- FMOLS) yararlanılmıştır. Çalışmanın temelinde açıklanan değişkenlerinden HPI, son 7 yılı kapsayacak şekilde istatistiklerde yer aldığı için diğer değişkenlerle birlikte tarafımızdan standart bir veri tabanı düzenlenmiş ve araştırma dönemi 1997-2003 dönemini kapsayacak şekilde sınırlandırılmıştır.

Burada ele alınan değişkenleri kapsayan panel birim kök testi sonuçları ekte verilmiş ancak literatüre ilişkin (Levin, Lin ve Chu (2002), Breitung (2000), Im, Pesaran ve Shin (2003), Maddala ve Wu (1999) ve Choi (2001) ve Hadri (2000)) ayrıntıya girmekten sakınılmıştır.

5. SEÇİLMİŞ ÜLKELER ÖRNEĞİ VE ANALİZLER

Çalışmada seçilmiş 50 gelişmekte olan ve 14 gelişmiş ülke veri tabanı ele alınmıştır.

5.1. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkeler Örneği (1997-2003)

Gelişmekte olan elli ülkenin çalışmanın yönteminde belirtilen veri tabanı ele alınmakta ve model sonuçları aşağıdaki şekilde analiz edilmektedir.

5.1.1. İnsani Yoksulluk Endeksine İlişkin Analitik Bulgular

Gelişmekte olan elli ülkeye ilişkin tablo 2'de yer alan parametrik bulgular incelendiğinde, değişkenler istatistikî ve ekonometrik göstergeler bağlamıyla anlamlı olup model 1 bir bütün olarak tarafımızdan tanımlanan hipotezleri test edilebilir niteliktedir. Değişkenler sırasıyla incelendiğinde kamu harcamalarının gayri safi yurt içi hâsıla içindeki payı (KHAR) şeklinde tanımlanan açıklayıcı değişken, belirtilen ilk hipotez boyutuyla sınılandığında; kamu harcamalarının “uzun dönemde yoksulluğu azalttığı” hipotezi doğrulanmaktadır. Yani hem değişkenin işareti hem de diğer ekonometrik bulgular anlamlıdır. Buna göre KHAR'daki % 1 birimlik bir değişimin, YOK değişkeninde % 4 oranında bir azalmaya yol açtığı görülmektedir.

³² -Badi H.BALTAGI; "Econometric Analysis of Panel Data", John Wiley, West sussex, 1995.
-Bülent GÜLOĞLU; "Finansal Serbestleşme ve Ekonomik Büyüme: Panel Veriler Yaklaşımı", İMKB Dergisi, 7, s.39-65.
³³ -Peter PEDRONI; "Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors," Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 61, 1999
-Peter PEDRONI; "Panel Cointegration; Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests with an Application to the PPP Hypothesis," Indiana University Working Papers in Economics, No. 95-013, 1995, Revised 4/97, 8/01.

Tablo 2: Gelişmekte Olan Ülkelere İlişkin Seçilmiş Değişkenler Temelli Panel Grup FMOLS Sonuçları

(LYOK)

MODELLER BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	MODEL 1	MODEL 2
LKHAR	-0.04 (-82.68)	-0.17 (-97.80)
LDT	0.10 (68.05)	
LDYY		-0.06 (-536.72)
LFMG	-0.04 (-69.02)	-0.17 (-80.72)
Panel v	-1.12757	-1.56698
Panel rho	4.42086	4.74184
Panel pp	-4.58919	-4.39827
Panel adf	-3.82648	-5.08054
Group rho	7.89004	8.12255
Group pp	-6.90559	-8.58416
Group adf	-79.69170	-8.57104

N= 50, T= 7, maksimum gecikme= 2, değişken sayısı= 3

Parantez içindeki değerler hesaplanan t istatistikleridir. Kalın karakterlerle gösterilen katsayılar, teorik beklentilere uygun ya da istatistikî açıdan anlamlı katsayılardır. Tablonun alt satırlarındaki istatistikler Pedroni panel eşbütünlüşme istatistikleridir.

Yine yukarıdaki belirtilen bu hipotez sınanırken yoksulluk olgusu küresel ölçekte dikkate alındığı için “küreselleşmenin dışa açıklık olgusuyla birlikte yoksulluğun giderilmesinde etkili olduğu” görüşü anlamlı bulunmamıştır. Buna göre; “Küreselleşme, iktisadi anlamda insanların kayıp ve kazançlarındaki farklılaşmanın şiddetinin arttığı; ortaya çıkan nispi dengesizliğin daha da farkına varıldığı eko-siyasal bir süreçtir” görüşü ve Prebisch’in “serbest ticaret, az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarını engelleyen önemli bir faktördür” tespiti anlamlı bulunmuştur. Tablo 2’de görüldüğü üzere modele vekil değişken olarak dâhil edilen açıklık göstergesinin (DT) işareti yukarıdaki belirtilen hipotezle uyumlu bulunmakta ve DT’deki % 1 birimlik bir değişimin, YOK değişkeninde % 10 oranında bir artışla yoksulluğun şiddetini giderek artırdığı görülmektedir. Ayrıca fert başına düşen milli gelirdeki (FMG) % 1 birimlik bir artış YOK değişkenini % 4 oranında azaltmaktadır, bu sonuç ise teorik beklentilerle uyumlu bulunmaktadır.

Tablo 2’de belirtilen model 2’nin sonuçları istatistikî ve ekonometrik testler bağlamıyla güvenilir olmakla birlikte özellikle vekil değişkenlerden açıklık göstergesi olarak modele dâhil edilen DYY’ nin işareti teoride tartışmalı olan küresel olguyla açıklanan dışa açıklık

göstergesinin yoksulluğu azalttığı temeline dayalı görüşle uyumlu bulunmaktadır. Bu modele göre; KHAR' daki % 1 birimlik bir artış YOK'u %17 azaltmakta, FMG'deki % 1 birimlik bir artış YOK'u %17, DYY'deki % 1 birimlik artış ise YOK'u % 0.6 azaltmaktadır.

Her iki model, ilk hipotez çerçevesinde birlikte değerlendirildiğinde model 1'de yer alan DT açıklık değişkeni ile DYY değişkeninin işaretlerinin farklı oluşu her iki görüşünde anlamlılığını doğrular görünmekte ise de; model 2'de yer alan vekil değişkenin yoksulluk üzerindeki etkisinin model 1'e göre değişme hızı itibarıyla oldukça düşük oluşu ve DYY'ların net büyüklüğü dikkate alındığı için ülkeler arasındaki DYY yatırım farklılıklarının oldukça büyük oluşu ve dışsal anlamda daha etkin kurumsal düzenlemelerin yapılmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla model 1'de yer alan vekil açıklayıcı değişken DT, hem işareti hem de istatistik testi daha güvenilir bulunduğu için dış açıklık göstergesinin yoksulluğun şiddetini artırdığı tezi daha etkin bir tez olarak yorumlanabilir. Bu sonuç dış açıklık çerçevesinde literatürde kabul gören “yoksullaştıran büyüme” bulgusuyla da kısmen paralellik göstermektedir.

5.1.2. İnsani Kalkınma Endeksine İlişkin Analitik Bulgular

Gelişmekte olan elli ülkeye ilişkin tablo 3'te yer alan parametrik bulgular incelendiğinde, değişkenler istatistikî ve ekonometrik göstergeler bağlamıyla anlamlı olup model 3 ve 4 bir bütün olarak tarafımızdan tanımlanan hipotezleri test etmede kullanılabilir bulunmaktadır.

Tablo 3: Gelişmekte Olan Ükelere İlişkin Seçilmiş Değişkenler Temelli Panel Grup FMOLS Sonuçları

(KAL)

BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	MODEL 3	MODEL 4
KHAR	0.02 (302.67)	0.05 (354.14)
DT	0.00 (3.08)	
DYY		0.00 (1.07)
Panel v	0.66575	-0.12974
Panel rho	2.35777	2.93279
Panel pp	-3.61956	-1.66012
Panel adf	-2.59543	-0.29645
Group rho	5.26368	6.04115
Group pp	-6.73203	-2.75592
Group adf	-30.93651	-11.17589

N= 50, T= 7, maksimum gecikme= 2, değişken sayısı= 2

Parantez içindeki değerler hesaplanan t istatistikleridir. Kalın karakterlerle gösterilen katsayılar, teorik beklentilere uygun ya da istatistiki açıdan anlamlı katsayılardır. Tablonun alt satırlarındaki istatistikler Pedroni panel eşbütünleşme istatistikleridir.

Tablo 3'te gösterilen model 3'de KHAR'daki bir birimlik bir artış KAL'ı 0.02 artırmaktadır. Yine DT'deki bir birimlik bir artış KAL'da değeri sıfıra yakın olmakla birlikte pozitif bir etki oluşturmaktadır. Model 4'te de

KHAR'daki bir birimlik bir artış KAL'ı 0.05 artırmakta ve DYY'deki bir birimlik bir artış KAL'da değeri sıfıra yakın olmakla birlikte pozitif bir etki oluşturmaktadır.

Model 3 ve model 4 ikinci hipotez çerçevesinde birlikte değerlendirildiğinde; Rostow'un "ekonomilerin kalkış öncesinde bulunduğu birinci aşamada, alt-yapı, yatırım ve eğitim harcamalarının; ikinci aşamada kentleşme, sağlık ve hizmetlere yönelik kamu harcamalarının; olgunluk aşamasında ise sosyal refah harcamalarının yüksek olduğu;" temel hipotezi bir bütün olarak sınanırken, Linbeck ve Cameron tarafından ortaya atılan, dışa açık bir ekonominin içe kapalı bir ekonomiye göre kamu kesiminin genişlemesine yol açmasının asıl kaynağı içsel ve dışsal güçler olarak değerlendirildiği için açık ekonomiler varsayımı altında Rostow hipotezi genişletilmiş ve sınanmıştır. Model 3 ve 4'teki sonuçlar, gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının kalkınmayı artırdığı ve dışa açıklığın kalkınma üzerinde çok fazla etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

5.2. Seçilen Gelişmiş Ülkeler Örneği ve Analizler (1997-2003)

Burada çalışmanın ekinde yer alan gelişmiş on dört ülkenin çalışmanın yönteminde belirtilen veri tabanı ele alınmakta ve model sonuçları aşağıdaki şekilde analiz edilmektedir.

5.2.1. İnsani Yoksulluk Endeksine İlişkin Analitik Bulgular

Gelişmiş on dört ülkeye ilişkin tablo 4'te yer alan parametrik bulgular incelendiğinde, değişkenler istatistikî ve ekonometrik göstergeler bağlamıyla anlamlı olup model 5 ve 6 bir bütün olarak tarafımızdan tanımlanan hipotezleri test etmede kullanılabilir bulunmaktadır.

Tablo 4: Gelişmiş Ülkelere İlişkin Seçilmiş Değişkenler Temelli Panel Grup FMOLS Sonuçları

(LYOK1)

MODELLER	MODEL 5	MODEL 6
BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER		
LKHAR	-0.01 (-1.10)	-0.02 (-208.78)
LDT	-0.13 (-68.05)	
LDYY		-0.00 (-252.03)
LFMG	-0.43 (-69.02)	-0.30 (-43.60)
Panel v	-1.17928	-0.75134
Panel rho	2.00507	1.49618
Panel pp	-3.93438	-8.42243
Panel adf	-2.50709	-4.99325
Group rho	3.69686	3.15479
Group pp	-6.02212	-13.32203
Group adf	-3.72961	-12.16837

N= 14, T= 7, maksimum gecikme= 2, değişken sayısı= 3

Parantez içindeki değerler hesaplanan t istatistikleridir. Kalın karakterlerle gösterilen katsayılar, teorik beklentilere uygun ya da istatistikî açıdan anlamlı katsayılardır. Tablonun alt satırlarındaki istatistikler Pedroni panel eşbütünleşme istatistikleridir.

Gelişmiş ülkelere ilişkin tablo 4'te görülen model 5 incelendiğinde, çalışmanın amaç fonksiyonunda kurulan hipotezler bağlamında değişkenlerin işaretleri teori ile uyumlu bulunmakta ve her bir açıklayıcı değişken değerlendirildiğinde KHAR'daki % 1 birimlik değişme YOK'u % 1 birim; FMG'deki % 1 birimlik değişme YOK'u % 43 birim; DT'deki %1 birim değişme YOK'u % 13 azaltmaktadır. Bu sonuçlardan kamu harcamaları ve fert başına düşen milli gelirin katsayı işaretleri teoriyle uyumlu bulunduğu gibi özellikle gelişmekte olan ülkelerin tersine, Prebish hipotezi olarak öngörülen "serbest ticaret fikri, yapıları itibariyle birbirlerine benzeyen ülkeler açısından benimsenebilir" önermesiyle de uyumlu bulunmaktadır. Ayrıca analizde DYY dikkate alındığında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

5.2.2. İnsani Kalkınma Endeksine İlişkin Analitik Bulgular

Gelişmiş ondört ülkeye ilişkin tablo 5'te yer alan parametrik bulgular kalkınma açısından incelendiğinde, değişkenler istatistikî ve ekonometrik göstergeler bağlamıyla anlamlı olup model 7 ve 8'de tarafımızdan tanımlanan hipotezleri test etmede kullanılabilir bulunmaktadır.

Gelişmiş ülkelere ilişkin insani kalkınma endeksi (HDI) KAL ve açıklayıcı değişken olarak öngörülen KHAR ve DT tablo 5'te yer alan model 7'de görüleceği gibi DT'nin parametre işareti pozitif olmakla birlikte KHAR'ın işareti negatiftir aynı zamanda model 8'de görüldüğü gibi hem KHAR hem de vekil değişken olan DYY'nin katsayı işaretleri model 7'nin sonuçları ile paralel düşmektedir. Ayrıca her iki modelin panel eşbütünleşim göstergeleri grup adf testi çerçevesinde anlamlı bulunmuş ise de diğer istatistikî ve ekonometrik göstergeler açısından istatistikî anlamlılık düzeyinden yoksundur.

Bu bağlamda gelişmiş ülkelere ilişkin benzer değişkenlerden hareketle yapılan modelleme gelişmekte olan ülkelere ilişkin kurduğumuz modellerin güvenilirliğine ilişkin kontrol grubu ve modeli olarak denenmiştir. Ve sonuçlar göstermektedir ki çalışmanın amacı çerçevesinde kurulan hipotezler bütünüyle gelişmekte olan ülkelere yönelik hipotezlerdir. Araştırma sonuçları da gelişmekte olan ülkeler açısından doğrulanmıştır.

Tablo 5: Gelişmiş Ülkelere İlişkin Seçilmiş Değişkenler Temelli Panel Grup FMOLS Sonuçları

(LKAL)

MODELLER BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	MODEL 7	MODEL 8
LKHAR	-0.01 (-3.02)	-0.01 (-2.21)
LDT	0.00 (272.47)	
LDYY		-0.00 (-3.43)
Panel v	-0.34928	-0.89202
Panel rho	1.84415	2.33737
Panel pp	0.26569	1.25629
Panel adf	1.53837	0.67231
Group rho	3.69295	4.16593
Group pp	-0.15483	1.78048
Group adf	-8.45487	-3.47219

N= 14, T= 7, maksimum gecikme= 2, değişken sayısı= 2

Parantez içindeki değerler hesaplanan t istatistikleridir. Kalın karakterlerle gösterilen katsayılar, teorik beklentilere uygun ya da istatistikî açıdan anlamlı katsayılardır. Tablonun alt satırlarındaki istatistikler Pedroni panel eşbütünleşme istatistikleridir.

SONUÇ

Sonuç olarak; gelişmekte olan ülke deneyimini referans alan model 1 ve 2 incelendiğinde; kamu harcamalarının “uzun dönemde yoksulluğu azalttığı” hipotezi doğrulanmaktadır. Yine yukarıdaki belirtilen bu hipotez sınanırken yoksulluk olgusu küresel ölçekte dikkate alındığı için “küreselleşmenin dışa açıklık olgusuyla birlikte yoksulluğun giderilmesinde etkili olduğu” görüşü anlamlı bulunmamıştır. Buna göre Kök’ün; “Küreselleşme, iktisadi anlamda insanların kayıp ve kazançlarındaki farklılaşmanın şiddetinin arttığı bir süreçtir” görüşü ile Prebisch’in “serbest ticaret, az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarını engelleyen bir faktördür” görüşü paralellik kazanmaktadır.

Her iki model, ilk hipotez çerçevesinde birlikte değerlendirildiğinde dışa açıklığın yoksulluğun şiddetini artırdığı tezi daha etkin bir tez olarak yorumlanabilir. Ayrıca bu sonuç dışa açıklık çerçevesinde literatürde kabul gören “yoksullaştırıcı büyüme” bulgusuyla da örtüşmektedir.

Yine gelişmekte olan ülkeler deneyimini referans alan model 3 ve model 4 ikinci hipotez çerçevesinde birlikte değerlendirildiğinde Rostow’un kamu harcamaları ve kalkınma ilişkisine dayalı temel savı ile Linbeck ve Cameron tarafından ortaya atılan, kamu kesiminin genişlemesinin asıl kaynağını içsel ve dışsal güçler olarak değerlendirdiği yaklaşımı birlikte ele alındığında gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının kalkınmayı artırdığı ancak dışa açıklığın ise kalkınma üzerinde çok önemli bir etkisinin olmadığı görülmektedir.

Gelişmiş ülke deneyimine yönelik model 5 incelendiğinde, çalışmanın amaç fonksiyonunda kurulan hipotezler bağlamında değişkenlerin işaretleri teori ile uyumlu bulunmakta ve her bir açıklayıcı değişken değerlendirildiğinde özellikle gelişmekte olan ülkelerin tersine, Prebisch hipotezi olarak öngörülen “serbest ticaret fikri, yapıları itibarıyla birbirlerine benzeyen ülkeler açısından benimsenebilir” önermesiyle de uyumlu sonuçlara ulaşılmaktadır.

Araştırmanın analitik bulguları göstermektedir ki özellikle gelişmekte olan ve bu ülkelerinde alt kümelerini oluşturan azgelişmiş ülkelerde yoksulluk olgusu analizimiz açısından önemini korumaktadır. Toplumda yoksul kesimlerin varlığı ve bu kesimin büyüklüğü, toplumu da olumsuz etkilemektedir. Negatif dışsallık kavramından hareketle yoksulluğun da olumsuz dışsallıkları vardır. Diğer dışsallıkların devlet müdahalelerini meşrulaştırması gibi yoksullukla ilgili olarak da devlet, bu kesimin durumunu iyileştirici önlemleri almakla yükümlü kabul edilmiştir.

Aynı zamanda analiz sonuçlarımız küreselleşmenin etkisini de ortaya koymaktadır. Sosyo-ekonomik ilişkilerde, küresel ölçekte oluştuğu düşünülen ve çok boyutlu değişiklikleri ifade etmek için kullanılan kavramlardan biri olan küreselleşme kavramı teoride tartışmalıdır; küreselleşme taraftarları küreselleşmeyle birlikte devletin etkiliğinin oldukça azalacağını savunurken, küreselleşme karşıtları ise, bu sürecin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri yoksullaştıracağını savunmaktadır. Üçüncü görüş ise, küreselleşmenin tarihsel çerçevesini referans almakta, sosyo-kültürel ve siyasal süreci ulus bağlamıyla değerlendirerek, ekonomik boyutun ulus lehine dönüştürülebilmesinin temel bir başarı olduğu tezini işlemektedir.

Tarafımızdan referans alınan bu üçüncü görüşe göre, devletler kamu harcamalarını yerinde ve etkin olarak kullanarak küreselleşmeyi ulus lehine dönüştürebilir ve yoksullukla mücadele ederken aynı zamanda kalkınma amacına da ulaşabilirler. Kamu harcamalarının devletler tarafından sosyo-ekonomik göstergelerde iyileşme sağlamak için kullanılabilmesine karşın birçok ülke, sürekli büyüyen bir sosyal devleti sürdürmek ve vatandaşların devletten bekleyeceği kamusal hizmetler ve bütçe olanakları arasında seçim yapmak zorunda kalmaktadır.

Gelişmiş ülkeler kamu harcamaları içinde daha çok sosyal hizmet harcamalarına önem verirken, gelişmekte olan ülkelerin çoğu devlet denetiminde kalkınma stratejilerini benimsediklerinden daha çok alt-yapı yatırımlarına yönelmişlerdir. Bu nedenle de, gelişmiş ülkelerde kamu harcamaları içinde sosyal hizmet harcamalarının payı gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksektir. Analiz sonuçlarına göre, gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarının kalkınma üzerindeki etkisi, gelişmekte olan ülkelere göre daha azdır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise, kamu harcamalarının yoksulluk ve kalkınma üzerinde etkileri anlamlı bulunmuştur.

Birçok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede yüksek borç oranları, israf vb. nedenlerle kamu harcamaları azaltılmaktadır. Ancak kamu harcamaları azaltıldığı zaman bu azalmanın hangi tür kamu harcamalarında

yapılacağı oldukça önemlidir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoksullara yönelik programlar, sosyal harcamalar, alt-yapı, eğitim, sağlık ve kamu yatırım harcamaları azaltılmadan kamunun diğer alanlardaki harcamalarının azaltılması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

1. ACEMOĞLU Daron, Simon JOHNSON, James A. ROBINSON; “The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation”, NBER Working Paper Series, No: 7771.
2. ALESINA A., S. OZLER, ROUBINI N. ve SWAGEL P.; “Political Instability and Economic Growth”, Journal of Economic Growth, 1996, 1, 189-211.
3. ALTAY Asuman; “Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği”, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, 2000, İzmir.
4. ANAND S., A. SEN; “Human Development Index: Methodology and Measurement”, Background paper for Human Development Report 1993. New York: UNDP.
5. ARASIL Ömer; “Maliye Politikası Aracı Olarak Kamu Harcamalarının Türkiye’de Uygulanan İstikrar Politikalarına Entegrasyonu”, D.E.Ü: S.B.E. İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi, İzmir,1989.
6. ARROW K.; “The Economic Implications of Learning by Doing”, Review of Economic Studies, 29, 1962, s.155-173.
7. ASTERIOU D., G.M. AGIOMIRGIANAKIS; “Human Capital and Economic Growth Time Series Evidence From Greece”, Journal of Policy Modeling, 2001, 23.
8. BALASSA B.; “Export Policym Choices and Economic Growth in developing Countries After the 1973 Oil Shock”, Journal of Development Economics, 18, 1985,s.23-35.
9. BALTAGI B. H.; “Econometric Analysis of Panel Data”, John Wiley, West sussex, 1995.
10. BARRO R.; “Determinants of Economic Growth: A CrossCountry Emprical Study”, 1997,Cambridge.
11. BARRO R.;“Democracy and Growth”, Journal of Economic Growth, 1,1996, s.1-27.
12. BARRO R.J.; “Economic Growth in a Cross-Section of Countries”, Quarterly Journal of Economics, May, 1991, s.43.
13. BARRO R.J.; “Human Capital and Growth in Cross-Country Regressions, Harvard University, Manuscript, 1998,s.7.

14. BARRO R J. Jong-Wha LEE; “Schooling Quality in a Cross Section of Countries” , Harvard College Development Discussion Paper No. 659, October 1998, Boston.
15. BAUMOL W.J, W.E. OATES (); Economics, Environmental Policy, and the Quality of Life, Englewood Cliffs, 1979.
16. BECKER Gary; “A Theory of Social Interactions”, Journal of Political Economy, 1974, 82(6): 1063-93.
17. BREITUNG J.; “The Local Power of Some Unit Roots Tests for Panel Data” B.BALTAGI (ed.) Nonstationary Panels, Panel Cointegration and Dynamic Panels, Amsterdam: Elsevier Science, s.161-178.
18. CAMERON F.; “The Future of Europe: Integration and Enlargement”, Routledge,London, 2004.
19. CASTELLO Amparo, Rafael DOMENECH; "Human Capital Inequality and Economic Growth: Some New Evidence," Economic Journal, Royal Economic Society, vol. 112(478), pages 187-200, 2002, March.
20. CHENG B.S., R.C. HSU; “Human Capital and Economic Growth in Japan:An Application of Time Series Analysis”, Applied Economic Letters, 4,1997, s. 395.
21. CHOI, I.; “Unit Root Tests for Panel Data,” Journal of International Money and Finance, 2001, Vol. 20, s.249-272
22. COE D.T., R. MOGHADAM; “Capital and Trade As Engines of Growth in France: An Application of Johansen’s Cointegration Methodology”, IMF Staff Papers, 40(3), 1993, s.542-566
23. DASGUPTA P., Martin WEALE; “On Measuring The Quality of Life”, World Development, 20: s.119-131.
24. DELONG B., A. SHLEIFER; “Prices and Merchants:European City Growth Before the Industrial Revolution”,Journal of Law and Economics, 36, 1993, s.671-702
25. DENISON E.W.; “Education,Economic Growth and Gaps in Information”, The Journal of Political Economy, Vol:LXX,No:5,Part:2,1962, s.124-128.
26. DOLLAR David, Aart KRAAY; ”Growth Is Good for the Poor” Development Research Group The World Bank, March 2000.
27. EASTERLY William, Ross LEVINE; “ Africa’s Growth Tragedy: Policies and Ethnic Divisions”, Quarterly Journal of Economics, 1997, Vol.112, s.1203–1250.
28. EKER Ayça; “ Kamu Kesiminin Sınırlarının Belirlenmesinde Alternatif Mali Politikalar”, D.E.Ü., S.B.E. Maliye Anabilim dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1997.

29. GALOR Oded, Daniel TSIDDON; "Income Distribution and Growth: the Kuznets Hypothesis Revisited," *Economica*, Volume:63, May 1996.
30. GHATAK S., C. MILNER, U.UTKULU; "Trade Liberalization and Endogenous Growth: Some Evidence for Turkey", *Economics of Planning*, 28(2-3), 1995, s.147-167.
31. GLOMM G, B. RAVIKUMAR; "Productive Government Expenditures and Long-run Growth", *Journal of Economic Dynamics and Control*, 21,1997, s.201.
32. GRAMMY A.P., D. ASSANE;"New Evidence on the Effect of Human Capital on Economic Growth", *Applied Economic Letters*, 4, 1996, s.124.
33. GREELEY Martin; "Pro-Poor Growth: a Review of Three Issues Informing the Current Policy Agenda", Pluto Pres, London, 2001, s.55.
34. GÜLOĞLU Bülent; "Finansal Serbestleşme ve Ekonomik Büyüme: Panel Veriler Yaklaşımı", *İMKB Dergisi*, 7, s.39-65.
35. HADRI, K.; "Testing for Stationarity in Heterogeneous Panel Data," *Econometrics Journal*, 2000, Vol. 3, s.148-161
36. HALL Robert E. , Charles JONES; "Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker Than Others?", *Quarterly Journal of Economics*, 1999,Vol.113, s.83-116.
37. HARRISON A.;"Openness and Growth: A Time Series Cross-Country Analysis for Developing Countries", *Journal of Development Economics*, 48,1996,s.419-447.
38. HELLIWEL J.F;"Empirical Linkages Between Democracy and Economic Growth", National Bureau of Economic Research, 1992, Working Paper No:4066.
39. HICKS N.; "Indicators of Development: A Search for a Basic Needs Yardstick", *World Development*, 1997, s.567-580.
40. IM, K. S., M. H. PESARAN, Y. SHIN; "Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels", *Journal of Econometrics*, 2003,Vol. 115, s. 53-74
41. KAR M., S. TABAN; "Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Etkisi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(3), 2003.
42. KAYA Yahya Kemal," İnsan Yetiştirme Düzenimiz", Ankara, 1974, s. 14.
43. KELLY T.; "Public Expenditures and Growth", *Journal of Development Studies*, 34(1),1997.
44. KNACK S., P. KEEFER; "Institutions and Economic Performance: Cross Country Tests Using Alternative Institutional Measures", *Economics and Politics*, (7) 3, 1995, s.207-227.

45. KNACK Stephen, Philip KEEFER; “Does Social Capital An Economic Payoff? A Cross-Country Investigation”, *Quarterly Journal of Economics*, 1997, Vol.112, s.1251–1273.
46. KÖK Recep, Ertuğrul DELİKTAŞ, Mehmet KARAÇUKA; “Türkiye Cumhuriyeti’nin 100.Yılına Hazırlanırken Temel Dönüşümleri Açıklayan Analitik Yaklaşımlar ve Küreselleşmeden Beklentiler”, DPT 2004 Türkiye İktisat Kongresi Küreselleşme ve Türkiye’nin Dış Ekonomik İlişkileri Tebliğ Metinleri, s.59.
47. KUZNETS Simon; "Economic Growth and Income Inequality", *American Economic Review*, March 1955.
48. LA PORTA Rafael, Florencio LOPEZ-DE-SILANES, Andrei SHLEIFER, Robert VINHNY; “Law and Finance”, *Journal Of Political Economy*, 1998, Vol.106. s.1113-1155.
49. LEVIN, A., C. F.LIN, C. CHU;”Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties,” *Journal of Econometrics*, 2002, Vol. 108, s:1-24
50. LINDBECK Assar;"How Can Economic Policy Strike a Blance Between Economic Efficiency and Income Equality", *Symposium of Income Inequality: Issues and Policy Options*, Federal Reserve Bank of Kansas City, Wyoming, 1998.
51. LEVIN A, LIN C.F, CHU C; “Unit Roots Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties”, *Journal of Econometrics*, 2002, 108,s.1-24.
52. LUCAS R.; “On the Mechanics of Economic Development”, *Journal of Monetary Economics*, 22(1),1988, s.42.
53. MADDALA, G. S., S. WU; “A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and A New Simple Test, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 1999, Vol. 61, s.631-652
54. MAURO P.; “Corruption and Growth”, *Quarterly Journal of Economics*, 110, 1995, s.681-712.
55. MCGILLIVRAY, M.; “The Human Development Index: Yet Another Redundant Composite Development Indicator?” *World Development*, October 1991, 1461-68.
56. MUTLU Ayşegül, “Türkiye’de Konsolide Bütçe Harcamalarının Değerlendirilmesi”, *Türkiye’de Kamu Ekonomisi ve Mali Kriz*, XII. Türkiye Maliye Sempozyumu (15-17 Mayıs 1997, Antalya), İstanbul: İ.Ü. Maliye Araştırma Merkezi Yayını, 1998, s.249.
57. NOORBAKHS F. A; “Modified Human Development Index”, *World Development*, March 1998, 517-28.
58. PAGANO M.; “Financial Markets and Growth: An Overview”, *European Economic Review*, 37, 1993, s.613-622.

59. PEACOCK, A.T, J.WISEMAN; "The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom", Oxford University Pres, 1961, Oxford.
60. PEDRONI, Peter; "Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors," Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 61, 1999.
61. PEDRONI Peter;"Panel Cointegration; Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests with an Application to the PPP Hypothesis," Indiana University Working Papers in Economics, No. 95-013, 1995, Revised 4/97, 8/01.
62. PREBISCH R.; "La conferencia de Bruselas", Revista de Ciencias Económicas, vol. 9, No. 1, 1991, Buenos Aires.
63. PSACHAROPOULOS G;" Returns to Education: An Updated International Comparison", Comparative Education, 17, No:3, 1981.
64. PSACHARAOPULOS G.; "The Contribution of Education to Economic Growth: International Comparisons," in Blaug, Mark (Ed), The Economic Value of Education: Studies in The Economics of Education, Edward Elgar Publishing Limited, Cambridge, 1992.
65. RAUCH J.;"Bureaucracy, Infrastructure and Economic Growth: Evidence from US Cities During the Progressive Era", The American Economic Review, 85, 1995, s.968-979.
66. REBELO S.; "Long-run Policy Analysis and Long-run growth", Journal of Political Economy, 99(3), 1991, s.521.
67. RENELT D.; "Economic Growth: A Review of the Theoretical and Empirical Literature", Working Papers WPS 678, Washington, D.C 1991.: World Bank.
68. ROMER P.M.; "Endogenous Technological Change", Journal of Political Economy, 98 (5),1990.
69. ROS Jaime; "Development Theory and The Economics of Growth", The University of Michigan Press, USA, 2003, s.264.
70. ROSTOW W. W.; "İktisadi Gelişmenin Merhaleleri", (Çev: Erol GÜNGÖR), İkinci Baskı, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1980.
71. SAGAR Ambuj D., Adil NAJAM; "The Human Development Index: A Critical Review." Ecological Economics, 1998, 25, 249-264.
72. SALA-I MARTIN X.; "Lecture Notes on Economic Growth (I): Introduction to the Literature and Neo-Classical Models", NBER Working paper, No.3563, 1990.
73. SEN Amartya; "Özgürlükle Kalkınma" (Development as Freedom), www.iskenderiye.com/Amartyasen.html, Erişim tarihi: 13.06.2005.

74. SCHULTZ T.W.; “Education and Economic Growth: Return to Education”, Readings in the Economics of Education, UNESCO, France, 1968, s.277.
75. SHLEIFER A., R.W. VISHNY; “Corruption”, Quarterly Journal of Economics, 108, 1993, s.599-617.
76. STEWART F.; “Eğitim ve Uyum: 1980’lerin Deneyimi ve 1990’lar İçin Bazı Dersler”, Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma”, (Çev: İdil ESER), 1.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995.
77. ULUTÜRK S.; “Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi”, Akdeniz Ü., İ.İ.B.F. Dergisi, 1(1), 2001, s.134.